

**ТЕМА: «МОВА ВОРОЖНЕЧІ –КРОК ДО НАСИЛЬСТВА».**

**Мета заняття:** формування уявлень учнів про «мову ворожнечі», її наслідки та можливості протистояння подібним явищам; організація проектної діяльності.

**Роздаткові матеріали:** 1) комплект навчальних матеріалів з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії, розроблених в рамках загальноєвропейського проекту ОБСЄ (Офісу демократичних інституцій та прав людини) Українським центром вивчення історії Голокосту та Всеукраїнською асоціацією вчителів історії та суспільних дисциплін «Нова доба»; 2) поширені образливі вирази для їх виправлення на коректні; 3) довідковий матеріал про «мову ворожнечі».

**Хід заняття:**

**I. Вступ.**

Загальновідомо, що українське суспільство є поліетнічним. Згідно з результатами Всеукраїнського перепису населення 2001 року, національні меншини становлять 22,2% населення країни. Серед найчисельніших меншин – етнічні росіяни (8,3 мільйона осіб), білоруси (245 тисяч), молдавани (258 тисяч), кримські татари (248 тисяч), болгари (204 тисячі), угорці (156 тисяч), румуни (150 тисяч), поляки (144тисячі), євреї (103 тисячі), вірмени (100 тисяч), греки (91 тисяча), татари (73 тисячі), роми (47 тисяч), азербайджанці (45 тисяч), грузини (34 тисячі), німці (33 тисячі), гагаузи (32 тисячі).

В Європі заведено вважати, що становище національних меншин принципово важливе для розвитку свобод, демократії, базових прав людини, а також для покращення клімату в суспільстві загалом, незалежно від того, наскільки кількісно вагомою є частка «не титульного» населення в країні. Сучасні

європейські стандарти передбачають активну підтримку етнічних меншин і впровадження політкоректності й толерантності в усі сфери суспільного життя: від масової культури до кадрової політики. Україна наразі значно відстає від загальноєвропейського прогресу в цій галузі. Полікультурність України виявляється не тільки в наявності різних етнічних груп. І тому проблеми ксенофобії, дискримінації можуть виникати на різному підґрунті.

З тим зрозуміло, що насильство на ґрунті ненависті з'являється не у вакуумі: без певного ідейного середовища, без певного рівня поширеності ксенофобії у суспільстві, крайні вияви нетерпимості й ненависті не могли б існувати. Страх, недовіра й ворожість до людей іншої зовнішності, кольору шкіри, розрізу очей, сексуальної орієнтації, до іншомовних і вихідців з інших країн (чи ба навіть регіонів та областей) виявляються на рівні повсякденного ставлення, стереотипів, побоювань, упереджень і вербальних характеристик.

## **II. Робота із комплектом навчальних матеріалів з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії, розроблених в рамках загальноєвропейського проекту ОБСЄ ( частина 3).**

**Завдання:** переглянувши посібник, спробуйте знайти приклади проявів нетерпимості, дискримінації або ворожості відносно людей іншої національності, релігії ін. В чому це проявлялось? Якою була реакція на такі факти оточуючих? Чи можете ви з власного досвіду навести приклади нетолерантних висловлювань?

## **III. Робота з прикладами образливих виразів для їх виправлення на коректні ( наприклад, лузер, чорномазий,кацап і тд.)**

Отже, для вираження нетерпимості, дискримінації, ксенофобії може використовуватися мова.

**Питання:** Чи може хтось дати пояснення поняття «мова ворожнечі»?

(Відповіді учнів ( мозковий штурм))

На основі цього – робота в групах із додатками 1,2,3 про мову ворожнечі та способи протистояння подібним явищам.

## ДОДАТОК 1.

Мова ворожнечі – особливості, визначення, класифікація.

Поняття «мова ворожнечі», яке в Україні активно увійшло в ужиток від 2006-2007 років, походить від англ. «hate speech». Говорячи про мову ворожнечі, мають на увазі, передусім, некоректні висловлювання на адресу етнічних, конфесійних чи певних соціальних груп як спільнот або на адресу конкретних людей як представників цих спільнот. Подібні висловлювання можуть стосуватися групи людей, виокремленої за зовнішньою ознакою (напр.: колір шкіри), етнічним походженням, віросповіданням і т. ін. Нерідко мова ворожнечі може спрямовуватися проти соціальних груп – визначених або за регіоном походження (напр.: міжнародні чи внутрішні мігранти), або за сексуальною орієнтацією, або за гендерними ознаками.

Мова ворожнечі в широкому розумінні – це будь-який вислів з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах. Мова ворожнечі описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи. Отже, мова ворожнечі передбачає висновок про «природу» особи на підставі квазінаукових розумувань про об'єктивну «природу» цивілізацій, культур, рас, етносів та інших груп (іноземці в цілому, мігранти в цілому, біженці в цілому).

Мова ворожнечі може бути продуктом як консервативного, так і революційно-утопічного світогляду. Мова ворожнечі може бути маніфестацією просто ксенофобії або ж авторитаризму чи садизму загалом.

Мова ворожнечі може бути елементом наукової картини світу, істиною підручників, уявленням здорового глузду (анкети етнографічного опитування, поради політтехнолога).

Мова ворожнечі може бути елементом національного чи міжнародного законодавства та інших норм будь-якого рівня (внутрішні інструкції

правоохоронців, розпорядження ректорів університетів, правила відвідування в лікарні).

Мова ворожнечі може бути конкретизована в термінах рас, народів, біологічної спорідненості та каст; країни походження або наявності громадянства; релігій та переконань; мов, культур і цивілізацій; стану здоров'я, віку, статі та гендерної ідентичності; сексуальної орієнтації; соціального становища, професії і способів заробітку; інтелекту, темпераменту, особливостей поведінки, зовнішнього вигляду та смаків.

Мова ворожнечі буває прямою та непрямю. Пряма мова ворожнечі відкрито називає об'єкт ненависті. Непряма мова ворожнечі підносить одну групу над рештою людства, заперечує індивідуальні права й обстоює колективні, або виражає нерівність та ментальні відмінності між групами людей під виглядом історичної чи культурологічної інформації.

Мова ворожнечі буває публічною та приватною. Публічна мова ворожнечі виходить від так званих «публічних осіб»: посадових та службових осіб органів влади, політиків тощо. Публічною є і мова ворожнечі, вміщена у нормативних актах, передана чи надрукована за допомогою засобів масової інформації, вміщена у рекламі тощо. До публічних осіб вимоги щодо недопущення мови ворожнечі є підвищеними. Наприклад, вимога кодексів журналістської етики полягає у відповідальному викладі матеріалу. Мається на увазі недопущення нейтрального або прихильного подання незаконної мови ворожнечі у цитатах.

Мова ворожнечі буває також криміналізованою та некриміналізованою.

Криміналізована мова ворожнечі утворює склад злочину, відповідальність за який передбачена законодавством відповідної держави. Криміналізована мова ворожнечі може являти собою мову-діяння (погроза, заклик, підбурювання, схвалення, наклеп, образа, стигматизація, розголошення, заперечення фактів злочину проти людства, пропаганда винятковості) і виступати основним елементом складу злочину. Можлива також мова-обставина злочину. Нею може бути мотив (експресивне обґрунтування

злочину), або ж загальний поведінковий фон злочину (ворожнеча або розбрат), або попередня змова (план злочину).

Мова ворожнечі може містити заклик до насильства, образу, наклеп, заперечення історичних злочинів проти людства, дискримінацію, стигматизацію тощо.

Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації забороняє такі види мови ворожнечі:

- підбурювання до дискримінації чи актів дискримінації, зокрема, актів насильства, спрямованих проти будь-якої раси чи групи осіб іншого кольору шкіри або етнічного походження;
- поширення теорій переваги, основаної на расовій відмінності;
- поширення ідей, основаних на расовій перевазі або ненависті;
- пропаганда ідей або теорій переваги однієї раси чи групи осіб певного кольору шкіри або етнічного походження;
- виправдання расової дискримінації та расової ненависті;
- заохочення до расової дискримінації та расової ненависті.

Мова ворожнечі є культурною константою, а об'єкт ненависті, навпаки, є змінною.

Альтернативою мови ворожнечі є мова прав людини.

## **ДОДАТОК 2**

**Громадська організація Центр «Соціальна Дія» в рамках проекту «Без Кордонів»** провела моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету. В ході цього проекту також було розроблено шкалу різновидів мови ворожнечі та методику моніторингу.

Ця шкала видів мови ворожнечі виглядає таким чином:

- заклики до ворожнечі (у зв'язку із конкретною ситуацією, із зазначенням об'єкту насильства; проголошення насильства прийнятним засобом вирішення конфліктів; в т.ч. у вигляді загальних закликів);

- заклики до дискримінації, зокрема у вигляді загальних гасел;
- завуальовані заклики до насильства та дискримінації (пропаганда «позитивних» історичних та сучасних прикладів насильства та дискримінації, вислови щодо бажаності цього);
- створення негативного образу тієї чи іншої дискримінованої групи без конкретних звинувачень;
- виправдання історичних випадків насильства чи дискримінації;
- публікації та окремі висловлювання, що ставлять під сумніви загальновідомі історичні факти насильства та дискримінації;
- твердження про неповноцінність (у широкому розумінні) тієї чи іншої дискримінованої групи;
- твердження щодо історичних злочинів тієї чи іншої дискримінованої групи як такої;
- твердження щодо кримінальності тієї чи іншої дискримінованої групи;
- твердження щодо моральних недоліків тієї чи іншої дискримінованої групи;
- роздуми щодо непропорційного домінування тієї чи іншої дискримінованої групи (у питаннях матеріального добробуту, представництва в органах влади тощо);
- звинувачення тієї чи іншої дискримінованої групи або її представників в негативному впливі на суспільство чи державу;
- згадка тієї чи іншої дискримінованої групи або її представників у негативному контексті;
- заклики не дозволити закріплення у певному регіоні мігрантів, що належать до тієї чи іншої групи;
- цитування явно дискримінуючих висловлювань та текстів без коментарів, що дозволяють відмежовувати позицію видання чи журналіста від позиції цитованої особи чи організації; надання місця для явної пропаганди дискримінації без редакційного коментаря чи полеміки;

- звинувачення дискримінованої групи у спробах захопити владу чи територіальній експансії, у буквальному значенні;
- заперечення громадянства (згадка громадян України як іноземців на основі їхньої етнічної ідентифікації);
- згадка про етнічну належність чи громадянство у кримінальній хроніці, коли це не є невід'ємною частиною картини кримінального інциденту.

### **ДОДАТОК 3**

#### **Як реагувати на мову ворожнечі в національних ЗМІ**

Ви можете написати лист на ім'я головного редактора та/або автора публікації, яка містить мову ворожнечі.

В такому листі необхідно точно вказати:

- Назву видання, серію, номер, дату випуску
- Назву матеріалу
- Ім'я автора матеріалу
- Сторінку матеріалу

Далі слід сказати, що, на вашу думку, публікація містить зловживання свободою ЗМІ:

- заклики до захоплення влади, насильницької зміни конституційного ладу або територіальної цілісності України;
- пропаганду війни, насильства та жорстокості;
- розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі.

Якщо ви пишете стосовно друкованого засобу масової інформації, то згадайте статтю 3 "неприпустимість зловживання свободою діяльності друкованих засобів масової інформації" закону України "про друковані засоби масової інформації (пресу)".

**Зразок листа:**

Шановний(а) пане(пані) \_\_\_\_\_,

В останньому номері (№11 (35), листопад 2007) у вашому виданні розміщено матеріал відверто расистського змісту. Йдеться про статтю " \_\_\_\_\_ ", автором якої є п. \_\_\_\_\_, вміщену на сторінці 12 журналу.

Хочу привернути вашу увагу до того, що в складній ситуації постійних проявів расизму та ксенофобії, що має зараз місце в Україні та російській федерації, особливого значення набуває безумовне дотримання засобами масової інформації декларації ЮНЕСКО 1978 року щодо основних принципів, що стосуються внеску засобів масової інформації у зміцнення миру та міжнародного взаєморозуміння, у розвиток прав людини і у боротьбу проти расизму і апартеїду та підбурення до війни. Натомість використання у засобах масової інформації мови ворожнечі (hate speech) є важливим чинником розпалювання міжнаціональної ворожнечі.

Дуже сподіваюсь на те, що цей випадок використання мови ворожнечі на шпальтах вашого видання є лише окремим випадком, і надалі ваше видання знову демонструватиме належний рівень подачі інформації.

З повагою та надією на розуміння,

Або ви можете подати заяву до комісії з журналістської етики ([www.cje.org.ua](http://www.cje.org.ua)).

Звернення до комісії має містити таку інформацію:

- Ім'я заявника або назву організації, що подає позов.
- Назву ЗМІ, на який подається позов (ТБ / радіо / видання / Інтернет-сайт та НАЗВА органу).



- Дату оприлюднення матеріалу, який не задовольняє пошукувача (дата публікації для друкованих та Інтернет ЗМІ, дата і час виходу в ефір програми для ТБ та радіо).
- Назву статті або програми, в яких міститься оскаржувана інформація.
- Відповідь на запитання: "Чи вплинув оскаржуваний матеріал особисто на Вас/Вашу організацію, і якщо так, то в який спосіб?" (маються на увазі випадки наклепу на особу/організацію, викривлення змісту інтерв'ю, неадекватне з точки зору заявника поводження з ним під час його участі в програмі і т.п.).
- Пояснення заявника, якщо відповіддю на попереднє запитання було "ні".
- Примірник видання (повний) / роздрукована версія Інтернет-публікації із вказаною НТТР-адресою або касета із записом повної програми, в якій був розміщений оскаржуваний матеріал.

Ви можете посылатись на пункт 15 етичного кодексу українського журналіста:

«ніхто не може бути дискримінований через свою стать, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання. Вказувати на відповідні ознаки особи (групи людей) слід лише у випадках, коли ця інформація є неодмінною складовою матеріалу».

#### **IV. Представлення групами результатів своєї роботи.**

Вироблення рекомендацій – як боротися з проявами «мови ворожнечі» (робота в групах – вироблення рекомендацій для правоохоронних органів, органів державної влади, ЗМІ і т.д.).

**V. Після представлення групами пропозицій – запропонувати учням реалізувати проект: **ВИНИКНЕННЯ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ (ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕРНЕТ – РЕСУРСУ, СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ З МЕТОЮ ВИЯВЛЕННЯ ПРОЯВІВ МОВИ ВОРОЖНЕЧІ)****

На сьогодні Інтернет – один з найефективніших способів комунікації. Всесвітня мережа сприяє консолідації різних груп людей і надає величезні можливості для поширення інформації. Ці можливості, однак, можуть бути використані у різних цілях. В тому числі і з метою обмеження прав і свобод людини, пропаганди насильства і залучення користувачів, перш за все молоді, до радикальних угруповань. Однією з ключових особливостей Інтернет є свобода слова. Мережа надає доступ до багатьох різних, раніше важкодоступних, ресурсів, зміст яких, проте, як правило, ніким не контролюється, або контроль яких є ускладненим. Загалом питання контролю контенту є досить контроверсійним і у різних країнах до цього ставляться по-різному. Наприклад, європейський підхід пропонує вирішення проблеми *hate speech* законодавчими методами. В той же час перша поправка до Конституції США гарантує свободу слова усім, – і це означає, що провайдер Інтернет-послуг не може бути притягнутий до правової відповідальності, якщо розміщений контент не містить безпосередні заклики до насильства.

Одним із негативних явищ, які набули поширення в Мережі, є феномен кіберненависті (*cyberhate*). Відповідно до Європейської конвенції «Про злочини у кіберпросторі», під кіберненавистю розуміють поширення або надання доступу до матеріалів расистського чи ксенофобського змісту шляхом комп'ютерних систем.

В контексті боротьби із поширенням ненависті у Мережі слід відзначити, що жорстке регулювання контенту та обмеження свободи може спонукати користувачів до прихильності до авторів заборонених закликів. В той же час питання необхідності реагування на екстремістські матеріали у Інтернеті та покарання за злочини, що стимулюються цими матеріалами, є досить нагальним. Особливо це актуально у країнах із нетривалою ліберальною традицією, до числа яких відноситься і Україна, де правоохоронці надають перевагу репресивним методам боротьби із подібними явищами та злочинами, що ними спричинені. Молодь складає чималу частку аудиторії у Мережі. Саме вона стає жертвою пропаганди екстремізму і, як наслідок,

виконавцем злочинів на ґрунті ненависті. Чимало ресурсів, особливо соціальні мережі, акумулюють значну кількість відвідувачів і можуть виступати в якості інструментів трансляції кіберненависті. Дискусії на форумах та в коментарях до записів можуть провокувати відвідувачів до активних дій. Інформація та обговорення у Інтернеті можуть спричиняти агресію у реальному житті, що виливається у напади ультра правих на іноземців, представників меншин, правозахисників та антифашистів. При цьому слід зазначити, що сутички між антифа і нацистами можуть мати фатальні наслідки для обох сторін. Цілком очевидно, що Інтернет не є причиною цих жертв, проте він, як правило, виступає в якості вагомого стимулятора до радикальних дій. На ресурсах різноманітних радикальних угруповань розміщуються інструкції щодо стеження, нападів, створення вибухових речовин, поведження на допитах тощо. Отже, як бачимо, Інтернет створює перед сучасним суспільством нові виклики, реакція на які в Україні або відсутня, або ж потребує суттєвих доопрацювань.

Результати проведеної роботи можна оформити у вигляді таблиці

№ п/п	Де виявлений приклад «мови ворожнечі»	В чому виявилась «мова ворожнечі»	Який це вид «мови ворожнечі»	Проти кого спрямований	Пропо- нований вид протидії

### **Використані матеріали:**

- комплект навчальних матеріалів з проблем дискримінації, антисемітизму та ксенофобії, розроблених в рамках загальноєвропейського проекту ОБСЄ (Офісу демократичних інституцій та прав людини) Українським центром вивчення історії Голокосту та Всеукраїнською асоціацією вчителів історії та суспільних дисциплін «Нова доба».

- матеріали порталу Xenodocuments.org.ua

[http://www.xenodocuments.org.ua/hate\\_speech](http://www.xenodocuments.org.ua/hate_speech)

<http://www.xenodocuments.org.ua/article/793>

- Проект «Без Кордонів», громадська організація Центр «Соціальна Дія»: Моніторинг проявів расової та етнічної ворожнечі чи нетерпимості в українському сегменті Інтернету – поширення мови ворожнечі та заклик до нетерпимості (мова ворожнечі, як зброя для правої риторики). – К.: ФО-П «Борбулевич З.І.», 2011. – 76 с.